

Джерела та література

1. Никанор, архиепископ Херсонский и Одесский: биографические материалы. – Одесса : тип. Фесенко, 1900. – 409 с.
2. Красносельцев Н.Ф. Никанор, архиепископ Херсонский и Одесский и его учено-литературная деятельность / Н.Ф. Красносельцев. – Одесса : Экон. тип., 1893. – 27 с.
3. Милянковский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии / Ф. Милянковский. – Одесса : тип. Фесенко, 1902. – 278 с.
4. Кравченко А. День смертный: об архиепископе Херсонском и Одесском Никаноре / А. Кравченко. // Одесский вестник – 1992. – 25 ноября; Москаленко М. Архиепископ Никанор (Бровкович) / М. Москаленко // Андреевский вестник. – 2007. – №14. – С.44-45.
5. Памяти Никанора, архиепископа Херсонского и Одесского. – Одесса : Славян. Тип., 1891. – 69 с.
6. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф.196. – Оп.439. – Спр.659.
7. Петровский С. Семь Херсонских архиепископов / Петровский С., свящ.. – Одесса : тип. Фесенко, 1894. – 184 с.
8. Беседы и поучения : в 5 т. / Никанор (архиепископ Херсонский и Одесский). – 2-е изд. – СПб. ; Одесса : тип. Штаба Одесск. военного округа, 1884-1891. – Т.3.
9. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.196. – Оп.1. – Спр.46,51,60-63.
10. Воззвание перед сбором добровольных пожертвований в пользу церковно-приходских школ Херсонской епархии / Никанор (архиепископ Херсонский и Одесский) // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1887. – 1 мая (№9).

Дианова Н. Н. Архиепископ Никанор (Бровкович) как научный и религиозный деятель

В статье проанализированы основные направления научной и религиозной деятельности архиепископа Никанора. Рассмотрено его научно-религиозное наследие и вклад в развитие православия.

Ключевые слова: православие, церковь, архиепископ Никанор, Херсонская епархия, наука, образование.

Dianova N. M. Archbishop Nikanor (Brovkovich) as a scientific and the religious figure

In article the basic directions of scientific & religious activity of archbishop Nikonor were analyzed. It is considered its scientific and a religious heritage & contribution to Orthodoxy development was shown.

Keywords: orthodox, church, archbishop Nikanor, Kherson diocese, science, education.

УДК: 94–058.229(477)

С. О. Трофимова

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ОФІЦІЙНІЙ РАДЯНСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ

У статті досліджено місце українського козацтва в офіційній радянській ідеології. Також проаналізовано роль «Тез про возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)» як прояв національної політики в радянській державі та вплив цього документу на напрямки наукових пошуків вчених.

Ключові слова: козацтво, радянська ідеологія, національна політика, історіографія.

Запорізьке козацтво, безперечно, залишається одним з найбільш знакових явищ української історії. Історичні оцінки цьому явищу намагалися дати історики як власне України, так і Російської імперії, Польщі. Причому, ці оцінки різнилися не тільки в залежності від країни, але і від історичного періоду. Історія козацтва в негативному чи позитивному контексті також часто виступала потужним фактором національної та державної ідеології. Протягом 1917-1991 рр. на теренах України козацтво досліджувалося у контексті спільної радянської історіографії. Деякі з наукових здобутків того часу вже зазнали суворої критики, а деякі використовуються і досі.

Отже, метою нашої статті є аналіз місця українського козацтва у офіційній радянській історіографії протягом всього існування радянської держави. Також автор ставить собі за завдання проаналізувати причин цих змін та їх наслідки.

Історія запорізького козацтва у радянській історичній науці упродовж 1920-х – першої половини 1930-х рр. залишалася малодослідженим і неактуальним явищем. У перші десятиліття існування радянської держави Переяславська рада та Переяславський договір оцінювалися різко негативно. Зокрема, у першому виданні Великої радянської енциклопедії у 1935 р. Б. Хмельницький називався «зрадником», а сама угода трактувалася як «юридичне закріплення» колоніального панування Росії над Україною. У 1936 р. державні ідеологи наказали українським музеям припинити ідеалізацію козацької спадщини [1, с.408]. Ідеологічне осудження викликали навіть художні твори, в яких козаки зображувалися як позитивні герої [2, с.41-42].

Вперше термін «козацька республіка» (який, як відомо, активно використовувався і в українській історіографії 1990-х – початку 2000-х рр.), був застосований ще Карлом Марксом у творі «Бунт Стеньки Разіна» [3, с.66]. Аналізуючи історії Польщі у період XVII століття, основоположних соціалістичного вчення оцінює вклад козацтва у розпад держави Речі Посполитої; серед причин війни він називав

соціальний та національно-релігійний гніт [4, с.66-68]. Проте, навіть така позитивна оцінка засновника марксизму-ленінізму була недостатньою для абсолютно позитивної оцінки козацтва в радянській історичній науці.

Однак, в цей же час, починаючи з середини 1930-х рр., відбувається динамічний перегляд концепції Визвольної війни та її значення в історії українського і російського народів. Примітним є той факт, що цей перегляд почався із рівня шкільних підручників. У березні 1934 р. у Кремлі відбулася нарада Й. Сталіна з провідними ідеологами та істориками СРСР з питань викладання історії [5, с.393]. Головним питанням цієї наради був перегляд концепцій про включення радянських республік до складу СРСР. На думку сучасного білоруського історика О.Дубровського, напередодні війни (неминучість якої усвідомлювалася радянським керівництвом), генеральному секретарю необхідно було сформулювати нову історичну пам'ять неросійських народів з метою забезпечення лояльності як еліт, так і широких мас до російського центру. Інструментом реалізації цього завдання була демонстрація логічності та закономірності приєднання А. Ждановим та А. Бубновим, з подачі самого Й. Сталіна, було сформульовано тезу про приєднання як «найменше зло» для України, оскільки саме в межах Російської держави український народ зміг зберегти свою православу релігію та етнічну культуру, на противагу старій попередній концепції «абсолютного зла» у цьому факті [6, с.288].

Вперше ця концепція знайшла відображення у шкільному підручнику з історії УРСР. Наприкінці 1936 р. почався конкурс на найкращий підручник, у якому перемогу отримала книга колективу авторів Московського університету, чорновий варіант якої правив особисто Й. Сталін. Постанова урядової комісії цього підручника розпочала офіційну ідеологічно-наукову кампанію повернення Б. Хмельницького та козацтва до пантеону вітчизняних героїв [7, с.394].

У цій концепції нова – радянська – історіографія багато в чому повторювала традиційно російську імперську історіографію, яка прагнула до наукового обґрунтування закономірності приєднання до Росії «національних окраїн». У роботах з історії України, написаних у 1940-х рр., події 1654 р. трактувалися саме з позицій «найменшого зла» [8, с.53].

Однак, вже починаючи з 1938 р., (до речі, цей рік був 290-тою річницею початку Визвольної війни), теза «найменшого зла» перетворюється на ствердження «абсолютного добра». А «образ Переяслава» стає «основним символом історичної єдності і дружби українців і росіян» [2, с.397].

Сам термін «возз'єднання» був традиційним для російської історіографії XIX ст. [7, с.66]. Ним підкреслювалася закономірна історична неможливість існування окремої української державності і окремого українського народу, оскільки «возз'єднатися» можуть лише частини одного цілого. У радянській історіографії протягом першої половини 1930-х рр. застосовувався термін «об'єднання», а після формування концепції «найменшого зла» – «приєднання». Саме цей термін фігурує і в підручнику з історії СРСР, виданому у 1940 р. Термін «возз'єднання» вперше було використано у дисертаційному дослідженні А. Голобуцького, що було захищене у січні 1938 р. Наприкінці 1940-х рр. у офіційній історіографії ще застосовувався термін «приєднання» [7, с.401]. Але вже з початку 1950-х рр. у працях, що стосувалися подій визвольної війни, використовуватиметься виключно термін «возз'єднання».

Активна реабілітація козацького минулого та його популяризація серед широких мас розпочалося в період Великої Вітчизняної війни. Вже з перших її днів у республіканських газетах з'являються посилання на героїчне минуле українського народу, в тому числі – і на козацьких ватажків. У офіційному зверненні партії та уряду до українського народу від 7 липня 1941 р. Б. Хмельницький та козаки вже однозначно поверталися до пантеону визволителів України від іноземних поневолювачів [7, с.57]. У 1942 р. вийшла серія книжок «Наші великі предки». У них висвітлювалися біографії всіх найбільш відомих козацьких гетьманів та полководців. У тому ж році нарешті побачила світ «Нарис історії України» [7, с.62], у якому історія козацтва вже відверто возвеличувалася. Повстання Б. Хмельницького вперше було названо «національно-визвольною війною», хоча приєднання України до Росії все ще трактувалися з позицій «найменшого зла».

У жовтні 1943 р., з ініціативи М. Хрущова, було створено орден Богдана Хмельницького. Як писав Й. Сталіну ініціатор проекту, «Богдан Хмельницький дуже популярний на Україні державний діяч і полководець, який боровся за визволення України та зближення і єднання.. з народом російським» [7, с.71]. В указі щодо заснування цього ордену акт приєднання України до Росії вже називався «возз'єднанням» та визнався єдиним правильним для України шляхом, «порядком».

Так, у ході Великої Вітчизняної війни, за 2 роки концепція «найменшого лиха» була перетворена на теорію «єдиного правильного шляху», переяславський акт – з вимушеного союзу феодалів на «союз братніх народів», а Хмельницький – з «ката українського народу» та «представника старшини» на «великого сина українського народу». Запорізька Січ, яка у довоєнні роки розглядалася поверхово, виключно як осередок осілости бідних козаків та селян, починає трактуватися як «початок нової української держави».

У 1944 р. «офіційний» радянський історик М. Петровський видав книгу «Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі». Період гетьманування Хмельницького історик називав періодом існування незалежної держави у формі козацької республіки. У його ж брошури «Богдан Хмельницький» козацтво «носієм героїчних традицій українського народу» [7, с.81].

На думку сучасного канадського історика С. Єкельчика, реабілітація Хмельницького повернула народній історичній пам'яті такі поняття, як національно-визвольна боротьба та державність, однак, в той же час, на рівні масової свідомості остаточно закріпила міф про зверхність «старшого російського брата». [7, с.77].

Можна виділити декілька причин такої стрімкої зміни концепції. По-перше, велику роль зіграли саме потреба у нових морально-духовних символах під час Великої вітчизняної війни. Вибір цим орієнтиром саме Б. Хмельницького та козацтво вказував на те, що насправді радянське керівництво цілком усвідомлювало і роль козацтва в українській історії, і той факт, що у масовій суспільній свідомості козаки залишаються героями і борцями за свободу.

Однак, звичайно, не можна залишати поза увагою і інший аспект. Якщо б партійні функціонери вбачали у козацтві як явищі більш-менш реальну загрозу офіційній ідеології, то такої радикальної зміни концепції не відбулося б. Очевидно, що протягом 1930-х рр., у період активного формування та впровадження радянської ідеології, значення козацтва в історії применшувалося з метою уникнення на рівні масової свідомості конкурування з цією новою ідеологією. Таким чином, козацтво як явище отримало в радянському науковому, суспільному та ідеологічному дискурсі право на існування. Однак героїзації, чи, ти більше глибокого історичного аналізу козацького минулого не було.

У березні 1945 р., нараді з питань історії України, що відбувалася у відділі агітації та пропаганди ЦК КПУ, серед вчених-істориків була висловлена думка, що, очевидно, прагнення до «возз'єднання» було не єдиним прагненням українського народу. Крім нього, були і соціальні та економічні причини боротьби проти шляхти. Однак, хоча ця наукова критика і була визнана слушною, надалі історичний розвиток України мав розглядатися (і розглядався) лише в тісному переплетенні з історичним розвитком інших братніх східнослов'янських народів – російського та білоруського [7, с.108].

Вперше ідея святкування возз'єднання виникла у 1944 р. з ініціативи тодішнього секретаря КПУ М. Хрущова. Однак, ця ініціатива не була підтримана [5, с.397]. Але вже через 10 років 300-річчя Переяславської Ради та переходу Гетьманщини під протекторат московського царя було відсвятковане з великим розмахом. Це значною мірою стало переломним етапом у дослідженні українського козацтва. Ці події у офіційних документах називалися актом «возз'єднання братніх російського та українського народів.» У «Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією», виданих напередодні офіційних урочистих заходів, було викладено офіційне бачення партійних органів як на події Визвольної війни, так і на значення акту возз'єднання в подальшому історичному розвитку України і Росії [1699].

В першу чергу, в «Тезах» зазначалося, що російський народ є опорою для всіх інших «братніх народів». Підкреслювалося, що український народ здавна вів боротьбу саме за возз'єднання з російським народом. Однак, рушійною силою цієї боротьби називалося селянство, а не козаки. Повстання, що відбувалися напередодні Визвольної війни, називалися «селянсько-козацькими» (втім, така точка зору на ці повстання побутувала і в українській історіографії до середини 1990-х рр.). Хронологічні межі Визвольної війни визначалися 1648-1654 рр.; сам термін «Визвольна війна» писався з маленької літери, розглядаючись як події, а не історичне явище [18, с.6-10].

Однак, не можна не відзначити, що однією з сил визвольної війни називалася і козацька старшина. Звичайно, згідно з радянською ідеологією, козацька старшина боролася за збереження «феодално-кріпосницьких відносин». Хоча боротьби проти «возз'єднання» старшині не закидалося.

Друга частина «Тез» була присвячена подальшій боротьбі російського (і разом з ним – українського) народу проти феодално-кріпосницького ладу та царизму, об'єднанню економічних ресурсів України та Росії та вільному і прогресивному розвитку України у братній сім'ї під покровительством великого російського народу [19, с.10].

Таким чином, у «Тезах» повністю заперечувалася і відкидалася концепція М.С. Грушевського про окремішній розвиток українського, російського та білоруського народів: Русь розглядалася як спільна «коліска» для східних слов'ян [20, с.43]. Не викликає сумніву, що даний документ був ретельно продуманий ідеологічно виваженим з точки зору партійного керівництва; він став своєрідною «схемою» для досліджень подій визвольної війни на подальші 40 років. Однак, саме після святкування 300-річчя возз'єднання у радянському суспільстві починається збільшення уваги до козацької спадщини: на державному рівні щодо збережень пам'яток козацької епохи, на рівні наукових досліджень (звичайно, в рамках марксистко-ленінського підходу), а також на рівні зацікавленості широкої громадськості.

Напередодні відзначення річниці ЦК КП(б)У просив дозволу у Першого секретаря ЦК КПРС щодо проведення 10 основних заходів в ознаменування річниці возз'єднання (які вважалися

першочерговими), та 14 додаткових. Серед основних, зокрема, значилося широке освітлення цієї дати в друкованих масових органах, проведення урочистих сесій Верховної Ради УРСР та Академії Наук УРСР, спорудження в Переяславі монументу на честь возз'єднання, створення бронзової медалі, спорудження в Києві приміщення для панорами на честь возз'єднання. Також пропонувалося в ознаменування річниці почати зведення нового корпусу КДУ та адміністративного корпусу Академії наук, присвоїти Вищому військово-технічному училищу імені Б. Хмельницького, перейменувати м. Проскурова Кам'янець-Подільської області в м. Хмельницький, а самої області – у Хмельницьку [21, арк.163-165]. Усі ці заходи, окрім спорудження приміщення для панорами, було виконано.

Однак, існуюче все ж таки обережне ставлення до козацтва справляло негативний вплив на роботу по збереженню козацьких пам'яток, відкритті меморіальних комплексів та музеїв. Навіть на початковому етапі, напередодні офіційних святкувань 300-річчя, пропозиція першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова щодо проголошення с. Суботівка Державним заповідником, було названо «передчасним» [22, с. 409].

Серед додаткових пропозицій значилося проведення урочистостей по всьому Союзу як знаку непорушної дружби братніх народів, проведення Всеукраїнських соцзмагань, проведення параду військ та демонстрації трудящих, закладка обеліску в Переяслав-Хмельницькому. Для підготовки до святкувань було створено Урядову комісію.

Запланований комплекс заходів можна оцінити з двох точок зору. З одного боку, і перейменування міста і області навіть спорудження нових корпусів КДУ вкладалися в рамки культурної та ідеологічної політики радянської держави того часу. Активне будівництво велось по всьому Союзу, а перейменування населених пунктів фактично ново приєднаних територій пунктів зі старої, дореволюційної назви мало велике ідеологічне значення.

З іншого боку, святкування возз'єднання України з Росією по всьому Союзу мало відігравати функції певного консолідуючого фактору.

Святкування 300-річчя Переяславської ради партійно-радянське керівництво повною мірою використало для обґрунтування (з метою пропаганди) життєво важливої для нього тези про відсутність до і після возз'єднання окремої від російської української нації, и культури і держави. Особлива увага приділялась нівелюванню духовної спадщини українського народу з метою відірвати його від історичних коренів, поступово витравити з народної пам'яті всі неповторні й самобутні елементи, що визначали національну самосвідомість, місце в європейській і світовій цивілізаціях.

Адже цей акт в історичній ретроспективі не мав жодного значення для, наприклад, середньоазійських чи прибалтійських республік. І ніяких возз'єднань з ними не святкувалося: на більш чи менш високому державному рівні відзначалася річниця встановлення радянської влади. Отже, факт таких святкувань дає підстави припустити, що радянська держава з історично російським політичним центром прагнула вкотре підкреслити спільність української та російської територій та спільність історичного розвитку.

До роботи було залучено, окрім районних відділів культури, і значна кількість громадських організацій. В результаті, було виявлено та описано близько 80 козацьких пам'яток, на місці яких мали встановлюватися меморіальні дошки. Однак, Міністерство культури УРСР після обробки інформації залишило лише 37. Після опрацювання у Республіканській комісії їх залишилося 26, а у постанові ЦК КПУ від 29 квітня 1954 р. «Про встановлення меморіальних дощок на історичних місцях, зв'язаних з визвольною війною українського народу 1648-1654 рр.», фігурувало вже лише 12 пам'яток [23, с.410].

Таким чином, з самого початку вшанування козацького минулого, держава, по суті, почала сама і обмежувати цю роботу. Однак, найголовніше, було розпочато офіційне збереження козацької спадщини. Історія запорізького козацтва, зайнявши нехай і не провідну, але досить вагомую роль і в радянській історичній науці, і в державній ідеології, все одно у подальші десятиліття розглядалася під кутом зору теорії «возз'єднання», а не як носій класово-ворожих позицій. Але, попри певні позитивні кроки, що були зроблені в напрямку збереження козацької спадщини радянською державою у наступні 40 років, неформальне ставлення до козацтва залишалося дещо обережно-настороженим.

Масштабне святкування 300-річчя «возз'єднання» спричинило до появи величезного комплексу наукової та науково-популярної літератури, присвяченої як цьому періоду загалом, так і власне історії козацтва. Сформована у «Тезах» концепція стала загальнообов'язковою схемою для будь-яких досліджень з цієї тематики [24, с.17]. За підрахунками сучасного українського історика Ю.В. Назаренка, за період кінця 1950-1980-х рр. було захищено 3 докторські та 20 кандидатських дисертацій, написано понад 100 монографій та більше ніж 300 статей, присвячених історії «возз'єднання». Причому, більшість цих робіт була написана саме у середині 1950-х рр. [25, с.7-8].

Однак, інтерпретації козацької історії у радянському науковому дискурсі не відрізнялися різноманіттям. Козацька спадщина розглядалася в контексті вивчення соціально-економічної історії та антифеодальних рухів. Запорізька Січ змальовувалася як оплот боротьби проти польської шляхти та українських феодалів, а самі козаки – як виразники настроїв широких кіл українського населення у

боротьбі за економічні права та об'єднання з дружнім російським народом. Роль дрібної та середньої української шляхти у процесі формування козацтва повністю виключався. Сам термін «козацтво» у радянській науковій літературі використовувався, однобічно: не робилося різниці для реєстрового та нереєстрового козацтва. Хоча існування двох різних козацьких спільнот на науковому рівні визнавалося. Зокрема, той же Петровський М.І. вважав, що реєстрове козацтво було створено навмисне, аби тим самим нейтралізувати стрімке збільшення запорізького козацтва; однак, на його думку, згодом уряд Речі Посполитої повів наступ і на реєстровців [26, с.11]. Приблизно такої думки дотримувався і М. Шутой: він вважав, що метою створення реєстрового козацтва був розкол козацької спільноти – «заможні» реєстровці мали притіняти бідних козаків [27, с.54]. Греков Б.П. серед козацьких мас взагалі виділяв селянство та так зване «родове козацтво» [28, с.24]. У 1957 р. В.П. Голобуцький у роботі «Запорожское казачество» вказував на існування «реєстровців» – тобто козаків, прийнятих на державну службу, яких називали, згідно з його термінологією, «низовими», та власне «запорізьке військо» [29, с.90]. І. Крип'якевич як групи козацтва виділяв так званих «багатих козаків», куди відносив власне старшину і дрібних власників, козацьку «голоту» [30, с.95].

Крім концепції «возз'єднання», у науковій літературі 1950-х рр. утверджувалася думка про існування у XVI-XVII століттях окремої «української народності», його національне самопізнання у контексті національно-визвольної війни [31, с.103]. Тобто, у цей час відбулося, по суті, формування національно-ідеологічних міфів, багато з яких існують і до сьогодні.

Однак, не можна не зауважити, що у офіційних документах використовувався фактично виключно термін «запорізьке козацтво», навіть у тих випадках, коли мова йшла про територію Правобережжя [32, с.261-264, 301-304]. Термін «реєстрове козацтво» на цьому рівні не використовувався взагалі. Що стосується козацьких формувань XVIII століття, та, там більше, XIX, то вони не розглядалися і не досліджувалися взагалі.

У подальше десятиліття продовжувалося дослідження історії козацтва, однак, вони вже не набували такої масштабності. Цілком природно, що зі згортанням «відлиги» з середини 1960-х рр. та посиленням унікаційних та антинаціональних тенденцій у радянській науці та ідеології, дослідження козацтва було завуальованим. Однак саме в цей час з'являються наукові дослідження, які стали, по суті, однією з основ сучасного козакознавства [33; 34, с.19-53].

1967 р. виповнювалося 200 років від початку найбільш масштабного козацько-гайдамацького повстання – Коліївщини. На той момент вже значного впливу набував УТОПІК, який і ініціював організацію відзначення цих подій. Для цього 25 вересня 1967 р. було прийнято відповідну постанову президії організації. У контексті відзначення Коліївщини, було ініційовано підготовку збірника документів, що висвітлювали хід повстання, перейменування вулиць на честь гайдамацьких ватажків, а також відзначення останніх в історико-меморіальному комплексі історії запорізького козацтва на о. Хортиця [35, с.261-264].

Таким чином, впродовж 1950-х–1980-х рр. історія запорізького козацтва утвердила свою роль у радянській історичній науці, літературі, стало обов'язковим для вивчення в середніх школах на університетських курсах з історії. При цьому, роль козацтва як явища національно-визвольної боротьби трактувалася дещо неоднозначно. Провідну роль у цій трактовці відігравала, все ж таки, концепція класової боротьби, і цих позицій, козацтво, як борець проти соціального, національного, релігійного гніту, оцінювалося як прогресивне явище, рушій прогресу. Звичайно, неоднорідність козацьких мас, наявність серед козаків різних соціальних прошарків визнавалася, хоча і не акцентувалася.

Проте, не можна було не визнавати, що козацтво як явище було надто «національним», і радянські ідеологи, вся ляки підкреслюючи «нерушимі зв'язки» «братніх народів», не могли цього не визнавати. Тому всі дослідники, які займалися проблемами козацтва, мали виходити виключно з концепції «возз'єднання», викладених у «Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією». Відступ від цієї концепції був неможливим навіть у період «відлиги». Лише з кінця 1980-х рр., в контексті початку демократизації радянського суспільства, тема козацтва стає більш відкритою: не лише науковою чи ідеологічною, і суспільно-громадською.

Джерела та література

1. Гриневич В.А. Україна і Росія в історичній ретроспективі : у 3 т. / В.А. Гриневич, В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, О.Є. Лисенко. – Т.2: Радянський проект для України. – К. : Наукова думка, 2004. – 532 с.
2. Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / Сергій Єкельчик. – К. : Критика, 2008. – 304 с.
3. Пінчук Ю., Гриневич Л. Тема українського козацтва і історіографії першої третини ХХ ст. / Юрій Пінчук, Людмила Гриневич // Українське козацтво: витоки, еволюція. Спадщина. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва (Київ–Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р). У трьох випусках. Вип. II. – К., 1993. – С. 113–119.

4. Сарбей В. Сторінки історії українського козацтва в творчій спадщині Карла Маркса / Віталій Сарбей // Українське козацтво: витоки, еволюція. Спадщина. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва (Київ–Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р). У трьох випусках. Вип. II. – К., 1993. – С. 68–77.
5. Крип'якевич І.М. Соціально–політичні погляди Б. Хмельницького / Іван Крип'якевич // Український історичний журнал. – 1957. – №1. – С. 94–106.
6. Дубровский А.М. Историк и власть: историческая наука в СРСР и концепция истории феодальной России в контексте политики идеологии / А.М. Дубровский – Брянск, 2005. – 314 с.
7. Юсов С., Юсова Н. «Найменше зло» чи все ж таки «безумовне благо»? (До проблеми щодо змінення в 1930-х роках оцінки приєднання України до Росії) / Святослав Юсов, Наталя Юсова // Історіографічні дослідження в Україні. Випуск 19. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 393–409.
8. Збережемо тую славу. Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50–80 х рр. XX ст.. Збірник матеріалів / Упорядник: О.О. Бажан, та ін. – К.: Рідний край, 1997. – 474 с.
9. Єкельчик С. Імперія пам'яті...
10. Юсов С., Юсова Н. «Найменше зло» чи все ж таки «безумовне благо»?..
11. Там же.
12. Там же.
13. Там же.
14. Там же.
15. Там же.
16. Там же.
17. Там же.
18. Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954). Схвалені КПРС. – К. : Держполітвидав, 1954. – 29 с.
19. Там же.
20. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) // В.К. Баран, В.М. Даниленко – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999 – 304 с.
21. ЦДАГО, ф. 2, оп. 24, спр. 3504, 182 арк.
22. Гриневич В.А. Україна і Росія в історичній ретроспективі...
23. Там же.
24. Ніколаєць Ю. Святування 300-річчя «возз'єднання» України з Росією як прояв національної політики в РСР / Юрій Ніколаєць // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – №4. – С. 16–19.
25. Назаренко В. Ю. Исследование истории освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. и воссоединения Украины с Россией в советской историографии середины 30-х – середины 80-х гг: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровськ, 1987. – 18 с.
26. Петровський Н.И. Освободительная война украинского и белорусского народов против польских захватчиков / Н.И. Петровский М.: Воениздат, 1946. – 63 с.
27. Шутой В.Е. Воссоединение Украины с Россией. К 300-летию / В.Е. Шутой. К. Госкультпросветиздат, 1954 – 63 .
28. Греков И. Б. Воссоединение Украины с Россией в 1654 г. / М.Б. Греков – М. : Госполитиздат, 1954. – 112 с.
29. Голобуцкий В. Запорожское казачество / В. Голобуцкий – К.: Госполитиздат, 1957. – 462 с.
30. Крип'якевич І. М. Соціально–політичні погляди Б. Хмельницького...
31. Там же.
32. Збережемо тую славу..
33. Апанович О. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / Олена Апанович К., Наукова думка, 1969 . – 229 с.
34. Сигидин М. Історичні концепції національно–визвольної війни українського народу середини XVII ст.: порівняльний аналіз / Михайло Сигидин // Галичина – 2003 – №9. – С 52–60.
35. Збережемо тую славу..

Трофимова С. А. Украинское казачество в официальной советской идеологии

В статтє досліджено місце українського казачества в офіційній радянській ідеології. Також проаналізована роль «Тезисов о 300-летиі воссоединения Украины с Россией (1654-1954 гг.)» в якості проявлення національної політики в радянському державстві та вплив цього документа на напрямлення наукових пошуків вітчизняних учених.

Ключевые слова: казачество, советская идеология, национальная политика, историография.

Trofimova S. O. The Ukrainian Cossacs in the official Soviet ideology

The article deals with the idea of the Ukrainian Cossacs in the official Soviet ideology. Also it analyzes of «The Theses on the 300th Anniversary of Reunification of Ukraine with Russia (1654-1954)» as a manifestation of national policy in the Soviet state and the influence of this document on the direction of scientific search of the Ukrainian scientists.

Keywords: Cossacks, the Soviet ideology, national policy, historiography